

Upp. av Ernst Johansson
 elev vid Helsingörs Övre and.
 1919-20
 efter August Magnusson
 i Göljaryds Ost. Korsberga
Jönköpings län

Anmärkningar:

Julfirandet i Korsberga socken Östra Karad Småland på 1850-talet

Julen har under alla tider betraktats som årets största högtid och därfor varit efterlängtad av både gammal och ung. Men den poesi och stämning, som rilade över våra fäders julfirande, har försvunnit, ty även här, liksom på så många andra områden, har den moderna kulturen nästflut sig in och hänsynslöst undanträngt det gamla.

Våra fäders julfirande var ej fritt från vidskepelse och hedniska föreställningar, ty fäders

[27.5]

ur gamla, från hedentidens ärvda bruk och sedar höllas i helgd och värdrad, och man efterlevde dem med vitskepticistisk noggrannhet. Men det var just detta mystiska, detta oförklarliga och övernaturliga, som gav färg och värme åt julen. Man liksom hände fädrens måhet och välsignelse där, vilket skänkte trygghet och ro, då man fri från vardagslivets samlades under hemmets hägn för att fira Jesus-barnets födelse.

Julen var, som nämndt, årets största högtid, och därför vidtog man stora förberedelser för att världigt fira densamma. När skördarbetet på hösten var avslutat, tog man itu med tröskningen, för att detta arbete skulle bli färdigt till jul. Tröskningen var ett både strängt och drygt arbete, ty på den tiden varo ej tröskverk kända, utan på den tröskades med plaga. Redan kl. två på morgonen började slagen smälla på byns alla logar, ty man hade mycket

att göra, så att ottan måste tas till hjälp. Ofta var det så, att man tröskade endast på ottan, och sedan sysslade med annat arbete under dagen. På själva jul aftons morgon skulle man enligt seden "kasta" den sista såden och rengöra logen.

Linet, som skördats under året, skulle rengöras och spinnas till jul. Därfor hade bondhusstruna och deras döttrar bråttom med detta arbete. Men i de flesta fall var det torparehustrur och backstugogummor, som hade linspänaden på sin lott. Till jul måste de ha det färdigt, ty betalningen utgjordes mestadels av matvaror, vilka vid julen kommo väl till pass. Att de var glada när det var färdigt, därom vittnar en gammal visa så lydande: "Nu ha våra int' å göra, nu ha våra spurnit opp. Nu få våra ligg' å sova, vilja opp sin gamla kropp," och så följde en munken trall.

För jul fingo en eller två nassar sätta till sina unga liv, för att den traditionella julskricket ej skulle saknas på julkordet. Sittet, på vilket de skildes hädan, var kanske ej sådant att en representant för djurskyddsföreningen skulle ha gillat det. I allmänhet tillgick det så, att den motstråvige och skrikande massen fördes ut på gården och placerades på en bänk, varpå han av en darrande soldatnäve fick mådastöten. Slade skarprättaren tur, kunde det hänta, att han bräffade rätt, men ibland gick det alldelens på tok, och hur han släck och sargade i den arme masses hult, kunde han ej få blocket att rimma av, och följaktligen kunde massen ej dö, utan han bara skrek hjärtslitande och berökande. Blocket rördes till sammans med mjöl för att sedan användas till pölsa, blodparmkaka o. dyl. När massen lyftmat och utändats sin sista suck, fingo gubbarna in för att lägga

en styrhetår, varpå arbetet fortsattes igen, ifall ej grisen, såsom ibland hände, vakenat vid liv och sprungit sin väg. Han undgick dock ej sitt öde, ty de blodiga spären föräddle vart han flytt. Och så måste han i alla fall bli till julskinka.

Ett annat viktigt arbete var den stora jultvätten. Då skulle allt orent linne rengöras och strykas, sträckas och manglas.

Efter dessa allmänna gäromål vidtogs de för julen mer speciella, såsom bryggd, ljusstöpnings-, kak och brännvinbsbränning.

Julstålet, som ej fick saknas på något julbord, bryggdes av hemtillverkat malt eller av enbär. Efter jästningsprocessen tappades det på kuttningar av trä. Jästen tog man vara på för att använda till bak under det kommande året.

Brännvinet var ju också en under julen om-

Bärlig dryck. Varje husfader brände själv sitt julbrännvin och det är då givet, att han lagade så, att det blev både starkt och präktigt.

Den för upplysningen under julen så betydelsefulla lyssnöpningen karakteriseras på ett särskilt sätt förra dagars julstök. Talg smältes och hålldes tillsammans med varmt vatten i en smörkanna eller något annat lämpligt kärl, som ställdes i en grysta innehållande varmt vatten. Vekar, hoptrimmade av cornellsgarn, fästes på pinmar, och sedan doppades vekarna i tur och ordning i den smälta talgen med så långa mellantider, att talgen hunnit stelna. Så fortsattes tills lingen erhållit den erforderliga tjockleken. Genom att sammankinna flera vekar erhölls grenljus, av vilka tregreniga och sjugreniga varo de vanligaste. De tregreniga skulle symbolisera de tre vise

männern, och de fjugreniga skulle påminna om bicelets sjuarmade ljusastake. Och för övrigt ha ju talet sju och tre i hela den kristna världen ansetts som heliga tal.

Jullaket, kvinnornas mest krävande arbete, upptog en hel vecka. Då lades bröd av enbart rågmjöl, i motsats till vardagsbrödet som bestod av en blandning av kom- och havremjöl. De vanligaste brödtyperna var sirkelbröd, limpor med enbärsröd till spad samt sjästa kakor s.k. "bonakringlor." Vidare använde man spadel av kokade örter till brödet, för att detta skulle bättre motstå mögel och skämma. Av säragna brödtyper må särskilt nämnas julkisen, vilken skulle symbolisera solen, samt bockens och grisens, som skulle påminna om Thors bockar och Frejs galt.

Med jullaket förknippades allehanda

Syngland
Östra
Norsborga 1919-1920

M. E. Johansson
-8- Aug Johansson 394

vid skepliga föreställningar, och många konstiga ceremonier iaktthoges. När järden hälldes i degen, skulle alla innevarande skrika det vänta de förmådde för att därigenom skrämma bort trollen. En annan sed var att kasta litet deg in i ugner, när man eldade i den, för att trollen skulle bränna upp. Om någon kaka vid insättningen i ugner vände sig, lädade det det dockfall inom stakten, likaså om brödet blev svart överpå. Till Tomas-dagen måste allt baka vara avslutat, ty efter den dagen gick det ej att baka. Mjölnaren fick ej häller malta på Tomas-dagen, ty då gick kvarnen fördöver, men kastade han en silverplatt i hoandommen, mötte det inga hinder.

Efter allt detta stök behövde man företaga en grundlig rengöring överallt i huset. Emigt beden skulle man på mycket som möjligt vända

upp och ned på allting under julstöket, för att man sedan skulle så mycket mera värdera ordningen. Kifingo golv, tak, väggar och möbler en grundlig rengöring. Alla husgerådssaker skurades och puttades. Koppar- och temkhärlen skeno från sina upp höjda platser i väggar och hyllor.

Dagen före jul afton avslutades det egentliga julstöket. Då gjorde man i ordning sälarna, skurade bjällror och ljusstakar, den stora öppna spiseln vitlades och gardiner och väggbonader upphängdes. All den ved, som beräknades åtga till tredjedag, inbars och uppstaplades i köket. Till julbrasan skulle man ha ton granskved, vilken sprakande var oskiljaktigt förenat med trevra den under julkvällen.

Tamna dag gingo de fattiga julagången. De gingo från gård till gård och matthogas

överallt vänligt och frökostigt. Ur gårdenas stora brödförråd fingo de en åt dem särskilt ämnad och till volymen något mindre kaka av varje sort, samt därtill en smakebit av julaslaktet. Åven knekten gick omkring, och mororna fyllde hans julbukov av bröd, kött och fläsk, vilket ingick i hans lön.

En del häringar, som varo duktiga till att båra skvaler och till att tala om sensationella nyheter och därfor väl kända, fingo så mycket att de ej orbade båra hem det på en gång, utan de måste sätta ned en del i någon gård för att senare i helgen avhämta det. Här visade sig den som äländska landsbygden så karakteristiska frökostigheter; man ville ej se sin medmänniskliga nöd, då man själv inte sakanade något av det lekmäntiga goda.

Julaftons morgon steg man upp tidigt, ty pista hand skulle då läggas vid förberedelserna. All överbliven vardagsmat skulle då förtas, innan man började njuta av julkosten. I boningshuset var nu allt klart, det återstod nu endast att göra fint i ladugård och stall. Golven sopades och förrulen befriades från damm och spindelvär. Hästar och kor blev också grundligt ryktade, och sonen fingo ett fång halm till en ren och varm bådd.

För att man skulle få vara fri från arbete så mycket som möjligt under juldagarna, tillagades fodret åt kreaturen för de närmaste dagarna.

Inte ens sparvarna eller falgoarna blev glömda. Till de första uppsattes några havremekar, de första som skördats under hösten, de senare fingo diverse feta varor i en stålåda.

Fl. solv, medan kyrkklockornas malm-

Söder om Östra vid Kastinge 1919-1920 - 19 - 394
Söder om Östra vid Kastinge 1919-1920 - 19 - 394
Lunga för traktens folk förkunmat att julen gått in,
samlades familjen i storstugan kring den stora fo-
tagrytan, i vilken kokats fett fläsk och kött. Långa
skivor av det färskha brödet dopades i det feta spa-
det. Den stora julosten, som tillkommit under
höstens byteysten, skålades. Vidare avsmakades julöö
och julkrämmin.

Dårra ställdes pläden för ottefarden i ordning.
Och så skulle julklossen tillagas. En härdig furu-
stock, som länge stått inne i stugan till forknings-
spräcktes med dräkilar och vidjor ombundas. Det-
ta gjordes, för att den skulle brinna lättare.

Vid skymningens inbrott badade alla fa-
miljens medlemmar i den för ändamålet uppeldade
badstun. Temperaturen i badrummet var mycket
hög. För att pådriva svedhingen piskade man
varandra med björkris. De smutiga vardagskla-

denna kastades i en hög i ett hörn av badstun, och nya och sana kläder påtogs efter badet. När sveettningen pågått en stund sprang man ut i den av kold gnistrande luften för att avkylas.

När alla hade badat, samlades familjen åter i storstugan. Julbordet ställdes i ordning för att sedan sta dukat under hela helgen. De förmögna hemmen intog vanligen en med äpplen, ~~och~~ nötter och annat gott fullstoppad mindre gris hederstrotsen. Vidare skulle på julbordet alltid finnas bröd utav alla slagen samt korv och skinka, den stora gula julosten, en bräståcka med julöl och slutligen den med kungens namnchiffer försedda Grönvinsflaskan. Over all denma härlighet spredo grenljusen sitt mat ^{varket flit} tå sken, tillsammans med skenet från ljuskronans brinnande ljus. Om en fluga kretsade kring ljuskronan, skulle lycka och välstånd råda i huset

under det kommande året.

Under det grannedspråkan muntlert sprakade i den öppna spiseln, satte man sig till bordet. Hög-tidsmåltidens huvudrätt var äter och fläsk, ej gröt såsom under senare tider. De manliga familjemedlemmarna åt grisfötter, och för varje ben vankades en sup. Stämningen blev efter hand ganska livad, var till grannen i hög grad bidrog.

Barnen sjöng sina julhögar, vilka bestodo av kakor, julkusar, julgriser och julgubbar.

Därpå läste husfadern med darrande röst jul-evangeliet om barnet i krukkon och om herdarna och stjärnarna. Sedan sjöng familjens medlemmar en psalm.

Om någon under julkvällen gick ut och kikade i grannarnas fönster, då dessa satto vid jultordet, kunde han få se den, som skulle dö det följande året sitta huvudlös.

Söderås
Östna rd
Korsberga s.k.
et 1919/1920

- 15 -

394 <sup>Uppg. t. Ernst Johansson
ber. av Aug. Johansson</sup>

När endast glöden återstodo av julbrasan, lade
man på en stor kubbe i spiseln, vilken skulle hålla
eld till näföljande morgon. Man gick tidigt till
sängs på jul aftons kväll, emedan man måste stiga
tidigt upp följande morgon och göra sig i ordning
för att färden.

Under julnatten skulle ett ljus brinna, vil-
ket sattes i en form med vatten. I fall detta stocknade
eller brann av, d.v.s. om lägen följde cekor nedåt
och sedan slog ut på sidan av ljuset, betydde detta döds-
fall. Det berättas att detta hänt en gång på själv
julmorgonen i Nösheda kyrka; ett ljus brann av på
predikstolen. Församlingens präst dog det följande året.

Ljus, som brunnit under julnatten, ansågs
ha stor underjordande kraft, och de användes sedan
under året till att bota sjukdomar hos både män-
niskor och djur.

Om man hällde ett ägg i ett glas vatten julnatten, kunde man där se sin tillkommande.

På julbordet skulle under julnatten ligga en brödkaka av varje sort, som sedan skulle gömmas till våras, då dragare och arbetsfolk broderligt skulle dela dem. Även av julosten skulle ett skycke gömmas till våren. Av det julöl, som stått på julbordet julnatten, göndes en del till våren, då det hålldes ut på åkern, för att grödan skulle bliva god.

Alla donar skulle lämnas slästa under den heliga natten, för att de vänliga tomarna skulle ha tillfälle att utöva sin goda verksamhet till människornas fromma bland gårdenas djur.

Det första man hade att rikthaga på juldags morgonen sedan man vaknat var, att familjens alla medlemmar skulle dela och uppåta ett äpple. Detta skulle skydda för eventuell landverk under året. Så

fingo hästarna foder och en stor sup med smörgräs
som tilltugg, för att de skulle bli levade. Även korna
fingo lite till lives i den tidiga morgonstunden. Förra
vanligt foder fingo de ett stycke ost för att de skulle
mjölka bra under det kommande året.

Enligt folkttron firade de döda sin julotta före
kl tolv på julnatten. Här om berättar en sågen från
min hembygd. En gummia vaknade julnatten vid
klockringning i kyrkan, och då hon såg ut, märkte
hon, att det lyste ur kyrkfönstren. Hon trodde då att
hon försorit sig och kläddes sig därfor hastigt och
begav sig till kyrkan. Denna var full av folk, som
hon ej kände, vilka kastade hotfulla blickar på henne.
Då kom en hennes dotter, som dött föregående år,
mot henne och bad henne lämna kyrkan, men förr
skulle hon knappa upp sin kappa. Gummian lydde,
men kappan fick hon lämna kvar. Följande mor-

gon fann man skylen av kappa på kyrkogolvet.

Efter en hastigt intagen fukost, bestående av uppvärmt blodkav, smörgås och pannkaka, begav man sig på väg till stugan. Då skjutson lämnade gårdens sutton de hemmavarande i spisen och slog i glöden, så att gnisterna yrde högt över skorstenen. Det var en ståtlig syn denna långa rad av slädar, vilka alla födde bloss, som flamtade för vinddraget och kastade gnistkvastar efter sig. Varje stugfönster strålade skenet från fälgljusen innanför rutorna.

Vid kyrkstallarna rände stor trängsel. Släde vid släde stod där, och inne i stallen var det alldeles fullt av sittiga hästar.

Blossen kastades sedan i en hög på kyrkbacken, och där bildades efter hand ett stort bål, vid vilket folket värmede sig. I sockenstugan var eld upp gjord och där värmede sig gubbarna, innan de

gingo in i den kalla kyrkan. Men den lilla dockanstu-
gan kunde ej rymma alla dessa vida och halofulla
bönder, utan det uppstod ibland stor trängsel och
även ~~trängsel~~^{slagomål} i mindre skala.

När kyrkklockorna riorgl sammans, strömma-
de folket uppåt kyrkan mellan de paraderande knek-
tarnas led. Tackens större gods innehades av högs
militärer, och då dessa passerade knektparaden ropade
knektarna "Ella" "Gud beware kapten!" men då han humnit
försbi kanske de i stället sade: "Fan må tan". Kyrkan
upplystes av falgjus slagna av kyrkvärdarna. Falgjus
måste som bekant sprallas, då de brumtit en stund,
och kyrkvärdarna hade därfor på sin lott att snop-
pa alla ljus på predikstol och altare. Ljusen, som
varo i böckarna, fingo kyrkobesökarna själva snop-
pa. Detta fördrade en viss skicklighet, ty ejent
kunde ljuset slakna. Därfor heter det i ett

gammalt ordstår: "Den, som ej kan snoppa ljus diger ej till kyrkovärd." Prästen tolkade julevangeliet, under det folket, som hafft stränga dagar på senaste tiden, ofte sannade i sina bänkar.

När den långa gudstjänsten äntligen var slut, och prästen sagt amen, ruskade folket ut ur kyrkan för att så fort som möjligt få hästarna för slädarna och komma på hemväg. Det var nämligen enligt folket nu så, att den, som först kom hem från kyrkan juldagen, skulle få sin groda inbärgad fört under det kommande året. Man försökte på allt sätt att hindra varandra från att bli först. Man bröt av skaklar, grönde selpinnar och gjorde mycket ofog för varandra, så att endel hade det mycket svårt att komma hem. En vild happskörning började, varvid hästarna fingo sitta hårt emellan. De arna djuren drogos ibland framåt så ofjolat, att de stupade.

När man kom hem från kyrkan, var det sed att ej gå in genom förtugodörren, utan man gick istället genom köksdörren. Detta skulle liksom visa den ödmjukhet, de kände, efter prästens dömande bibelfolkning. De hemmavarande hade strökt hackat gransis på golvet, och en brasa sprakade i den oppna spisen, spridande värme och brennad. Efter hemkomsten från kyrkan brukade man glosga. Detta tillgick så, att vatten och brännvin till pannans med honung och kryddor kokades, varpå man för att utriöra om det var nog starkt fämde eld därpå. När den blå lägan ett ögonblick fått fladdra, hördes den, och så var jullogen färdig och njutbar.

Juldagen var enligt traditionen hemlivets helgade dag, och det hörde till god ^{ton)} att ej besöka granarna denne dag, och den förflyt i stället under tappert åtanke och ordets betraktande. Smart kom

Sömmens ängel och förde de mätta och goda människo barnen in i drömmens värld.

Om solen visade sig under juldagen, ja, bara på lång stund som det åt gär för en ryttare att sitta upp på en häst, betydde detta ett gott rågår.

Annandagens morgon gingo de unga från gård till gård, dansande och sjungande på varje gårdsplan.

På annandagen togo den långa raden av julgillen sin början, ~~och~~ vilka fortsatte ånda till tjugondedag. Dessa gillen karakteriseras av stort överflöd i mat och dryck, och av morornas triktiga förmingar, vilka bestodo av ostkaka, sötost, gröt, brödkakor m.m. På dessa gillen, som tydligt levita smälande kändens gästfrihet, åts och dracks det som om var dag varit den sista. Gästerna sutto bänkade efter rikedom, visdom och ålder vid långa bord, och de man-

ga råtterna skickades omkring och avsmakades. Ty
På grund av det stora antalet olika råtter, vilka
alla måste avsmakas, ty det ansågs oartigt att låta
en rått gå förbi orörd, blev det ofta för mycket av
kundes gåvor för vanliga dödliga. Men det fanns en del
storälvare som tog dessa gyllene tillfällen i akt.
Knektarna brukade i detta händelset slå rekorder
I en by fanns det en bonde, som åt så mycket på ett
julagille, att han efteråt svärade mellan liv och död,
och församlingens läkehunnige själakerde måste
efterskickas. Då denne emellertid fick veta orsaken
 till sjukdomen, vände han åter hem utan att ha
 gjort något för att hindra bondens sonra plågor.
 Brännvinet saknades naturligtvis inte på
 dessa gillen, men det spelade ofta en ganska ödes-
 diger roll, ty under dess inflytande utspelades mån-
 ga hemiska dräner, som ännu lever i levligt minne ute
 i bygdena.

Fredjedag jul drogo fyra av byns gubbar en Grämn-vinskutting på en båt, och med den sjungande klockan i båten drogo de från gården till gården supande och skrälande. Efter och efter slöts sig till fäget och stämningen blev mer och mer hög och gubbarna att svaga i knäveckan.

I byn hemma fanns det en gång en liten ofärdig gubbe, som gemenligen kallades "Knaggen". Han hade fullutbildad överkropp, men de nedre extremiterna varo onycket svaga och knappt mer än halvadslånga. Doch kunde han eburu med snärighet flysta sig, men blev han arg vecko sig benen, och man måste bärta honom. Han hade alltid haft någon tur hos bygdens femininum, vilket både reslade och smärtade honom. En gång var han med i processionen, då gubbarna boro kuthlingen genom byn. Han var lite glad i hägen och började sjunga: "Gefta mej å ta behömmar, då bryr ja mej inte om. Bättie då

att tjöna böner, slita ont varenda stunn. "Nu ville han visa, att han struntade i både krimmor och fastigdom. Då inföll någon av sällskapet: "Nu ska man se Ånggen är livad!" Men det skulle han inte ha sagt, ty nu lade sig "Ånggen" i snön. Man försökte få honom på benen, men förgäves. Då misste man rulla undan på kuttlingen och lägga honom bredvid denne, och på så sätt förhjälpa honom till hans stuga.

På tredjedagen skulle allt träsigt limma och alla gamla kläder lagas, vilket kom på fruntimrerns lott. För övrigt vilade allt arbete vid gården till efter trettondedagen. Rästen fick ej hålla några julkalas och ej hälles berista några södama.

Ungdomen brukade under julhelgen samlas i stugorna för att leka och dansa vid musiken från fiol och dragharmonika. Många av dessa danslekar och

Smedland
Östra del.
Korsberg sven.

- 26 -

394

Uppr. av
Ernst Jansson
1919-20.

och låtar leva ännu kvar, men de flesta ha förgåtts.

Man roade sig också med mera stillsamma lekar, sådana som mussla sko, smida, gömma ringen, skiffla märkar och andra. Eillena fortsatte över nyår till tjugondedag.

Under nyårsnatten trodde man att en del övernaturliga makter drovo sitt spel. Då kunde man få höra den vilda jakten eller Odens jakt. Det gusade i luften och hundskallet ljud dovt och hemsket och chot svarade i de mörka skogarna. Då båvade barnen och sprungo rysande in i stugan, ty varo de ute, kunde det hänta, att de fingo följa bergakungen till hans hemiska bönning. Den natten lästes ladugård och stall mycket noggramt, ty annars kunde kreaturen bli berglagna, och det föll sig ofta ganska besvärligt att få dem tillbaka.

Viondedagen gingo bönderna till varandra för

att supra ur det sista julbrännvinet. Sådant som vad
det var niondedagen sådant skulle det bli i nio veckor
framåt.

Så förfloj juldagarna under glada gillen och
upptåg, och när tjugondedagen inföll var det med pah-
nade, man sopade bort granriset från stugogolvet
och beredde sig att återgå till arbetet. Men minnen,
de glada och ljusa minnen, stod kvar, och med nya
mod och nya krafter återupptog man kampen för till-
varon, när tjugondedag - Knut kört julen ut.